

УДК 070.482

ПЕРІОДИКА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ДЕРЖАВИ (на матеріалі преси Волині (1867-2006 рр.)

Левчук М.А.

Часописи православної Церкви, які виходять в областях України, є складовою частиною ЗМІ держави. Тому на сучасному етапі розвитку журналісткознавства важливим виявляється вивчення в контексті мас-медіа України періодичних видань православної Церкви Волині.

Актуальність дослідження. Сьогодні церковні видання набувають популярності, проте залишається малодослідженим питання функціонування регіональної православної преси. Зокрема, аналіз особливостей функціонування волинської церковної періодики в історичному, комунікативному та проблемно-тематичному аспектах не був об'єктом спеціального наукового вивчення.

Лише з кінця ХХ ст. вчені мали змогу об'єктивно досліджувати українську церковну періодику. Активізація діяльності Церкви, підвищення ролі релігії у громадському житті поглибили наукове зацікавлення цим сегментом преси. Так, сьогодні церковна періодика, як складова інформаційного простору України, стала об'єктом вивчення чималої кількості дослідників: А. Бойко [1], В. Денисюка [5], О. Канчалаби [6], А. Колодного [7], І. Крупського [8], І. Міляевич [10], І. Павлюка [11; 12], А. Юраша [14] та ін. В історичному аспекті періодику Волині розглядали В. Бортніков та А. Бортнікова [2], В. Борщевич [3], М. Миць [9]. Названі науковці характеризують різні аспекти функціонування церковної періодики, а їх ґрунтовні дослідження стали *методологічною основою* нашої розвідки.

Метою цієї статті є визначення особливостей функціонування волинської православної періодики в інформаційному просторі нашої держави.

Мета передбачає розв'язання наступних *завдань*: визначити специфіку преси православної Церкви Волині, проаналізувати історичний контекст розвитку волинської журналістики, визначити комунікативний аспект православних видань та з'ясувати їх проблемно-тематичний рівень.

У цій статті зосереджено увагу на дослідженні преси православної Церкви на Волині в історичному аспекті.

Волинське друковане слово бере початок від 16 ст. На той час книги видавалися в Острозькій друкарні (зокрема, 1581 р. побачила світ Острозька Біблія). Внесок у розвиток тогочасної волинської журналістики, книговидання зробили друккарі Павло Домжів-Люткович та Сильвестр. Починаючи від 1628 року вони видають переважно поетичні книги.

Історія журналістики православної Церкви Волині починається з видання «Волинських епархиальних ведомостей». Журнал виходив із 1867 до 1917 року спочатку в Крем'янці Волинської губернії, згодом – у Житомирі. Структурно видання містило офіційну та неофіційну частини. В офіційній частині публікувалися закони та укази Церкви й уряду. В неофіційній – інформація про життя мешканців краю. Журнал належав православній Церкві, виходив російською мовою. Видання мало велику кількість додатків: журнали духовно-училищних з'їздів, журнали з'їзду духовенства Волинської єпархії, православний календар для духовенства Волинської єпархії, розрядні списки вихованців духовних училищ, журнал «Проповеднический листок».

У м. Почаїв Волинської губернії при Почаївській Успенській лаврі виходив «еженедельный журнал для назидательного чтения» «Почаевский листок» (1887-1917), а також щоденне видання «Почаевские известия» (1906-1909), журнал для православних монахів «Русский Инок» (1910-1916).

Значення часопису «Почаевский листок» для волинської журналістики надзвичайно велике. Оскільки видання проіснувало тридцять років, то на його шпальтах містилося багато цінних історичних відомостей, а також інформація культурологічного, краєзнавчого (як регіонального, так і всероссийського) характеру. «Почаевский листок» висвітлював своєрідну тенденційність розвитку і внутрішньоцерковного життя, і зовнішні форми „спілкування” з іншими (неправославними) конфесіями. До того ж, специфічно представлено на шпальтах часопису питання міжнародних відносин. Тому вихід журналу вважаємо етапним в інформаційному полі Волині.

Політика самодержавства, яка характеризувалась формулою «Православие. Самодержавие. Народность», шовіністичні позиції, міжнародна ворожнеча (зокрема, гострі публікації проти поляків, євреїв) – чинники, що характеризують видання після 1906 р., коли «Почаевский листок», виходячи під егідою Церкви, стає органом «Союза Русского Народа». До цього часу акцент у часописі робився на релігійному вихованні парафіян, на перше місце ставились морально-етичні принципи. Так, розглядаючи публікації «Почаевского листка» 90-х рр. XIX ст., дослідниця І. Міляевич називає серед найбільш численних груп – статті релігійно-етичної та морально-етичної тематики [10, с. 266].

Важливу інформацію бібліографічного характеру про «еженедельный журнал для назидательного чтения» «Почаевский листок» подає науковець Л. Дениско (роки виходу та місце видання часопису, прізвища редакторів) [4, с. 91].

У такому ж тематичному та ідеологічному руслі виходило «Прибавление к Почаевскому листку». Тут публікувалися імператорські маніфести, укази та розпорядження уряду, а також інформація морально-етичного змісту. Зокрема, повчання святих отців Церкви про шкоду пияцтва, паління, розвінчуються людські нечесноти, негідні вчинки.

Після закриття «Почаевских известий» продовжував виходити «Почаевский листок» із «Прибавлением» до нього «Почаевских вестей». Окрім публікацій на церковну тематику, часопис подавав світську інформацію. Загалом проблемно-тематичний рівень «Почаевского листка» та «Почаевских известий» представлений багатоаспектно: духовне, моральне здоров'я народу; патріотизм (шкелання в молоді почуття любові до вітчизни); проблеми освіти (функціонування як міністерських, так і

церковно-приходських шкіл): земельна проблематика (Сибір, Кавказ); політика (діяльність Думи, листи волинських депутатів); викривтя пияцтва, тютюнопаління тощо.

Варто наголосити, що чільне місце в «Почаевском листке» та «Почаевских известиях» відводилося морально-етичній проблематиці. Це своєрідний тематичний пласт, до складу якого входять цілий ряд проблем: морально-філософські, власне етичні, морально-суспільні, морально-побутові.

Ілюстрований двотижневий журнал для монахів «Русский Инок», як і «Почаевский листок», видавався у друкарні Почасво-Успенської лаври. Варто зазначити, що друкарня, яка діяла при найбільшій православній святині Волині – Почаївській лаврі, була надзвичайно важливим осередком книгодрукування 17-20 ст., а також осередком українського культурного життя загалом: „Почаївська Лаврська друкарня заведена ще преподобним Іовом на пожертви російської поміщиці Ганни Гойської. Найстаріша книга, віддрукована в ній, збереглась від 1618 року <...>. Багато друкарня послужила народу православному, охороняючи його від унії і латинства виданням богослужбових книг і листків” (*переклад наш. – М.Л.*) (Русский Инок. – 1911. – Вип. 18. – С. 63). На активній видавничій діяльності лаврської друкарні наголошує професор А. Бойко, зазначаючи, що «за цей час (*впродовж 1618-1914 рр. – М.Л.*) там надрукували тисячі книг релігійного та світського змісту» [1, с. 59].

Коли західна частина Волинсько-Житомирської єпархії увійшла до складу Польщі, в Богоявленському монастирі знаходилася резиденція волинсько-кременецького архієрея разом із консисторією. В 1921-1922 рр. друкарня при монастирі видавала двотижневик „Православна Волинь”. Часопис виходив українською мовою замість дореволюційного журналу «Православная Волинь» (це був «еженедельний орган об'єднання духовенства и мирян Волинской епархии», 1917-1918 рр.).

„Православна Волинь” – перший православний церковний часопис, що почав виходити на Волині у міжвоєнний період. Він мав статус офіційного органу Волинського єпархіального управління. Після того як польська влада заборонила редактору Василю Біднову проживати на Волині, ніхто не продовжив його справу і видання закрили. Часопис призначався в основному для священників, а на його сторінках вміщувалися списки волинських парафій, постанови Волинського Єпархіального зібрання, велася активна полеміка за українізацію церковної мови.

Важливим джерелом вивчення періодики Православної церкви Волині поч. ХХ ст. є великий пласт видань, що зберігаються у фондах Волинського обласного державного архіву: незалежний орган українського культурного і церковного відродження „На варті” (Володимир-Волинський, 1925-1926), незалежний місячник українського церковного відродження „Рідна церква” (Володимир-Волинський, 1927), церковно-народний ілюстрований тижневик „Духовний сяч” (Кременець, 1928-1931), неперіодичний орган Товариства ім. Митрополита Петра Могили „За соборність” (Луцьк, 1932-1935), двотижневик, присвячений церковним і громадським справам, „Церква і нарід” (Кременець, 1935-1938), релігійно-громадський часопис для народу „Шлях” (Луцьк, 1937-1939).

На особливому значенні української церковної преси (і волинської зокрема) наголошує науковець В. Борщевич: „Волинь 20-30 років (*мається на увазі ХХ ст. – М.Л.*) зробила вагомий внесок у життя Української церкви, розвинувши ряд церковних видань з оригінальним змістом. Враховуючи, що край залишався чи не єдиним з українських територій у складі Другої Речі Посполитої, де існувала україномовна церковна періодика,

значення її ще більше зростало. Статті з історії Української православної церкви, дописи з парафій, рецензії, огляди, інформації виховували віруючих у душі українського православ'я, здійснювали велику духовно-просвітницьку роботу. Сам факт існування української православної преси на Волині зміцнював авторитет національного православ'я, стверджував готовність православних українців мати власну Помісну Церкву" [3, с. 105].

Журнал „На варті” – пресовий орган національно-церковного руху на Волині у 2 пол. 20-х рр. ХХ ст. – був покликаний стояти на варті інтересів українського православ'я. Редактор і видавець часопису – один із лідерів руху за дерусифікацію Церкви на Волині доктор Арсен Річинський.

Церковно-народний двотижневик, присвячений справам православ'я, „Духовний сіяч” виходив у м. Крем'янці (1928-1931 рр.). Журнал існував за рахунок коштів Волинської Духовної Консисторії. Редактором часопису був А. Котович. Видання вело відкриту полеміку із сектантством (іншими релігійними організаціями).

У 30-х рр. український національно-церковний рух ініціював видання кількох часописів, які сприяли поглибленню духовної та національної свідомості волинян. Серед них – неперіодичний орган Товариства імені Митрополита Петра Могпи журнал „За соборність” (Луцьк, 1932-1935 рр.). Редагував часопис відомий волинський церковно-громадський діяч професор Іван Власовський.

Редакція журналу протягом чотирьох років свого існування публікувала відомості про минуле Української церкви, розглядала актуальні на той час аспекти церковної реформи, пропагувала українську мову богослужіння, об'єднувала православних волинян навколо єдиної концепції – церковна та державна незалежність українського народу. Часопис відстоював ідею, задекларовану в його назві, – соборність української Православної церкви. Місцеве видання достовірно і правдиво розкриває події тогочасного церковно-релігійного та громадсько-політичного життя, тому є невід'ємною ланкою історичного контексту для розуміння та вивчення журналістики Волині та України загалом.

„Найціннішим українським церковно-громадським часописом Волині 30-х рр.” дослідник В. Борщевич називає єпархіальний двотижневик „Церква і нарід” (1935-1938). „Оскільки за статусом журнал був офіційним органом Волинської єпархії, це дало змогу українському національно-церковному рухові набагато ефективніше проводити церковно-освідомлюючу й патріотично-виховну роботу серед православних волинян” [3, с. 107]. Головним редактором часопису був І. Власовський, а відповідальним редактором – А. Квасницький. До складу редакційної колегії входили також протоієрей М. Тучемський, професори Української крем'янецької гімназії М. Кобрин, Волинської духовної семінарії Л. Данилевич і Ф. Кульчинський, урядович консисторії А. Котович. Польська влада закрила часопис, оскільки, згідно із Президентським декретом, офіційною мовою Церкви стала польська.

Незважаючи на репресії, Товариство імені Петра Могпи видає релігійно-громадський часопис для народу „Шлях” (1937-1939). Редактори – Є. Богуславський, П. Дмитревич. Значна частина публікацій присвячувалася минулому і тогочасному становищу православної Церкви, також мали місце історичні статті, краєзнавчі публікації. На шпальтах часопису містилися розвідки, присвячені Лесі Українці, Тарасові Шевченку, Миколі Лисенку та ін.

Сучасний стан волинської церковної періодики презентують 12 друкованих засобів масової інформації, внесених до державного реєстру України по Волинській області з

1993 р. (станом на 2005 р.) [5, с. 279-294]. Із них – 5 православних газет: „Православ'я” (смт. Голоби, засновник – Голобська Свято-Георгіївська Церква), „Дзвони Волині” (Луцьк, трудовий колектив редакції, Волинське єпархіальне управління), „Єдина церква” (Луцьк, Луцький Свято-Троїцький Кафедральний собор УПЦ КП, Волинське Крайове Братство св. ап. Андрія Первозваного), „Волинь православна” (Володимир-Волинський, Володимир-Волинська єпархія Української Православної Церкви), „Волинські єпархіальні відомості” (Луцьк, Єпархіальне управління Луцько-Волинської єпархії Української Православної Церкви Київського патріархату). 7 видань представляють різноманітні релігійні громади та організації: газети „Голос надії” (Луцьк) випускають християни віри євангельської; „Жива вода” (Луцьк) – християнська місіонерська асоціація; „Воскресіння” (Нововолинськ) – громада церкви Преподобного Симона Стовпника; „Спасіння” (Луцьк) – Незалежна Христова Церква; „Нова надія” (Ковель) – релігійна громада „Нове покоління”; „Слово життя” (Ковель) – однойменна релігійна громада; і єдиний журнал під назвою „Волинь християнська” (Луцьк) – Волинське об'єднання церков євангельських християн-баптистів.

Дослідник преси Волині Ігор Павлюк часопис „Дзвони Волині” називає „однією з найавторитетніших релігійних газет регіону останнього десятиліття ХХ віку: тут можна знайти і фундаментальні теоретичні матеріали, пов'язані із основами, корінням християнства, і матеріали “на злобу дня”, і аналітику, де ці дві сфери порівнюються, перспективуються. Майже кожен матеріал часопису хрестоматійний – і за формою, і за змістом” [12, с. 249]. Вісник Волинської єпархії Української Православної Церкви має 15-річну історію (1991-2006). Щодо кількісних характеристик названого часопису – це 4-сторінкове видання, щомісячник (у 1991 році починав виходити двічі на місяць); в поліграфічному оформленні – чорно-білий; тираж – не має сталої цифри (нами зафіксовано від 2900 до 21200 примірників); друкується у Волинській обласній друкарні. Редактором газети до 1993 р. був протоієрей Георгій Антонюк, а пізніше (і на сучасному етапі) – архієпископ Луцький і Волинський Ніфонт.

Короткі відомості про заснування названого часопису, імена редакторів та тираж подає В. Денисюк у книзі “Журналістика Волині: факти й імена” [5, с. 271]. Зазначимо, що у цьому виданні автор узагальнює історію становлення журналістських кадрів на Волині, досліджує мережу діючих на теренах краю засобів масової інформації в ХХ-ХХІ століттях. Монографія містить також цінні відомості про видання, які виходили на Волині, факти про їх журналістів.

Газета „Дзвони Волині” характеризується широкою палітрою тематики і проблематики: етика християнської моралі, духовність і гуманізм, просвітництво і виховання, мистецтво і культура, закони свободи слова, совісті, віросповідання, взаємозв'язок Церкви і держави та інші. Основну увагу часопис приділяє новинам місцевим, зокрема висвітлює діяльність Волинської єпархії: збори священнослужителів; з'їзди християн; функціонування недільних шкіл; виступи православних хорів; фестивалі релігійних пісень; хресні ходи із чудотворними іконами; життя Волинської духовної семінарії; паломництво віруючих; історичні довідки про храми, монастирі Волині тощо.

Ведучи мову про християнсько-етичні аспекти соціуму, православний часопис „Дзвони Волині” не лише пропагує ідеї духовного виховання людини. Він також

виступає за поглиблення контактів у всіх сферах релігійно-церковного та духовно-національного життя. Підтвердженням цієї тези є думка авторів праці “Національне відродження та релігія”: “У сучасних релігійних концепціях Церква не може бути замкненою, її солідарність з суспільством має будуватися на основі не лише проповіді трансцендентного. У богословських публікаціях підкреслюється, що потрібна якісно нова солідарність з суспільством, особливо з тими його соціальними групами, які присвячують свою діяльність боротьбі за глибокі демократичні реформи” [13, с. 11]. Додамо, що важливий моральний акцент у газеті робиться на духовній єдності українського народу, що неодмінно має привести до такої ж духовної єдності на рівні світовому.

Висновки. Отже, періодика Православної церкви як одна із форм суспільного спілкування виступає джерелом інформації для чітко визначеної аудиторії – для людей віруючих. Структура сучасних регіональних видань свідчить про збереження традицій всеукраїнської православної періодики (схожість рубрик, передрук деяких матеріалів).

Історично так склалося, що потенційні можливості Церкви в усі часи були надзвичайно великими. Саме релігійна преса здійснює інформативну функцію. Ці видання стають одним із суб'єктів комунікації. Тобто місія Церкви (а її пропагують православні часописи) – теологізація суспільства, пропаганда віри в Бога, дотримання високих ідеалів добра, чесності, справедливості, апелюючи до яких, можна сприяти моральному вихованню, а отже, й духовному зростанню держави як соціального інституту.

Наголосимо, що впродовж 1917-1991 рр. в Україні не було церковних періодичних видань, існувала заборона на церковну практику взагалі. Особливістю волинської православної преси є те, що вона продовжувала виходити після 1917 року. Вважаємо, що цей факт гідний вивчення і є необхідність аналізу функціонування волинських православних газет в інформаційному просторі держави. Проекція основ християнської моралі через церковну періодику на свідомість читачів дає можливість Церкві декларувати свою позицію і, таким чином, впливати на аудиторію.

Список літератури

1. Бойко А. Преса православної церкви в Україні 1900-1917 рр. Культура. Суспільство. Мораль: Монографія. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2002. – 308 с.
2. Бортніков В., Бортнікова А. Преса Волині – джерело з історії суспільно-політичного розвитку краю (1989 – 1991 рр.) / Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовтня 2003 р. НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника НДЦ періодики: За ред. М.Романюка. – Львів, 2003. – С. 439-445.
3. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20-40-і рр. XX ст.). – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с.
4. Дениско Л. Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX століття у фондах національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: Каталог / Наук. ред. О.С.Онищенко. – К.: НБУВ, 2001. – 200 с.
5. Денисюк В. Журналістика Волині: факти й імена. Нариси історії засобів масової інформації Волині XX-XXI ст. – Луцьк: Надтир’я, 2005. – 352 с.
6. Канчалаба О. Найголовніші питання та концепція їх висвітлення на сторінках часопису “Христос – наша сила” (1933-1939 рр.) / Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. восьмої

- Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовтня 2003 р. НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника. НДЦ періодики. За ред. М.Романюка. – Львів, 2003. – С. 401-405.
7. Колодний А. Україна в її релігійних виявах: Монографія. – Львів: СПОЛЮМ, 2005. – 336 с.
 8. Крупський І. Українська релігійно-церковна журналістика і проблеми національного державотворення // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 395-399.
 9. Миць М. Українська періодична преса Волині (1921 – 1939 рр.) як історичне джерело: Автореф. дис. ... к. іст. н. 07.00.09 – історіографія, джерелознавство та методи історичних досліджень Ін-т археографії НАН України. – К., 1995. – 19 с.
 10. Мілясевич І. Чи був «Почаевський листок» «царславно-чорносотенним» журналом? // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовтня 2003 р. НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника. НДЦ періодики. За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2003. – 988 с.
 11. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляштя 1917-1939, 1941-1944 рр. НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника, НДЦ періодики. – Львів: Каменяр, 2001. – 285 с.
 12. Павлюк І. Українська преса Волинської області 1939-1941, 1944-2000 рр.: Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 508 с.
 13. Рибачук М., Уткін О., Кирюшко М. Національне відродження і релігія. – К.: Асоціація “Україно”, 1995. – 208с.
 14. Юраш А. Українська церква в контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-типологічний аспект): Автореф. дис. ... к. політ. н. 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / Львівський державний ун-т ім. І.Франка. – Львів, 1996. – 24 с.

Поступила до редакції 14.08.2006 р.